

**ROLE OF LOCAL COMMUNITY IN TOURISM DEVELOPMENT
- CASE STUDY VILLAGE ZABREGA**

MARIJA BELIJ^{*1}, JOVANA VELJKOVIĆ¹, SANJA PAVLOVIĆ¹

¹*University of Belgrade - Faculty of Geography, Studentski trg 3/3, 11000 Belgrade, Serbia*

Abstract: Studies and researches on the role of a local community in tourism development of rural areas emphasize the significance of inhabitants' attitudes about the state and perspectives of this activity. In this context, in the professional literature, the term CBT (community-based tourism) is used, which implies the involvement of local communities and planning of tourism development. The aim of the study is to determine the local population's influence on starting an initiative for a tourist arranging of the village Zabrega in the Municipality of Paraćin, especially the sacral objects in the Crnica River Gorge. The following methods were applied: method of direct observation, analysis, synthesis, interview and survey in which the questions were of a closed and open type. Results of the research survey were analyzed in the software package for statistical processing and analysis of the data SPSS 20.00. It has been stated that the population has a positive attitude about the Society Petrus, which is the main organizer of the activities when the prosperity of the village Zabrega is in question, and that the local community is interested in engaging in the tourist activities, as demonstrated by numerous practical examples.

Key words: local community, tourism, village, Zabrega

Introduction

The Crnica River Gorge is located on the western slopes of the Kučaj Mountains, in the northeastern part of the Municipality of Paraćin. The churches and monasteries in Mala Sveta Gora (Little Mount Athos) spread along the Crnica River in the areas of several villages, but as the most important for tourism stand out the facilities in the village Zabrega. This village is the backbone for the development of tourism in the gorge, as it occupies a central position in it.

The settlement lies in a valley at the altitude of 240 m, and the configuration of the terrain in the area of the village Zabrega is diverse, from the lowest lowland elevation of 207 m, through the elevation of 237 m in Oranice, up to the maximum elevation of 741 m on Smrdanska Kosa, southeastern from the village Zabrega (Nikolić M., Milosavljević R., 2000).

In the Middle Ages, for this area, the name Petruška Region was used, which was named after the Latin word petrus, which means rocky area, with lots of various rocks (Nikolić M., Milosavljević R., 2000). Petruška Region was first mentioned in the Charter of Emperor Dušan, by which he gave the Petruška wasteland to his nobleman Vukosav. Later, the Petruško Manor was formed, which was being ruled over by the family Vukoslavić. Military and administrative center of the medieval Petruška Region in the 14th and 15th century was the fortress Petrus. For the complex of religious facilities in the Crnica River

E-mail: marija.belij@gmail.com

Рад је резултат истраживања на пројектима 176017 и 176008, које финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије

Gorge, the folk tradition preserved the name Mala Sveta Gora (Little Mount Athos), (Brmbolić M., 2011). This complex, among other facilities, consists of the following: Sisojevac Monastery, with a church dedicated to the Transfiguration, at the foot of the mountain Kučaj and the Church III (Holy Archangels or Holy Week), west from Sisojevac. A few hundred meters downstream from the Church III, by the coast of a present-day river bed of the Crnica, the Church II is located (Knežević B., 1980). Preserved foundations of the Church I were recorded in the village Zabrega, just a few hundred meters downstream from the Church II (Prokić R., 1986).

Namasija Monastery (St. Nicholas Church) in the folk tradition is also mentioned under the name Namasinja or Manasinja. Mention of this monastery, near the village Zabrega, is in Turkish defters from the 16th century (Brmbolić M., 2011). Church of Sveta Petka (St. Petka Church) is in Zabrega, on the right bank of the Crnica River (Brmbolić M., 2011). The fortress Petrus is in the middle of the gorge. Monastery with the Sveti Jovan Glavosek Church (St. John Decapitator Church) was built at the foot of the fortress Petrus. The remains of Petruša, popularly known as Pajsijevača, are located downstream from the Monastery with the Sveti Jovan Glavosek Church (St. John Decapitator Church), on the right bank of the Crnica River (Brmbolić M., 2011). The ruins of the church known as Krasa are located on the left bank of the Crnica River, in the area of the village Buljan, and the remains of the church of Sveti Arhandjeli (Holy Archangels) are in the area of the village Davidovac.

The most important organization dealing with the organization and promotion of the ruins of the monasteries and churches in the Crnica River Gorge is the Society for preserving tradition, culture, art, tourism and ecology Petrus. It started its work in 1959 under the name Cultural Artistic Society Zabrega. It consisted of the folklore, drama and music club and the brass band. Since then the Society used to stage events several times during each year. From 1999 to 2009, the Society stopped working, and since 2009 continued to work under the name: Society for preserving tradition, culture and art PETRUS, Zabrega. From May 2010, it was officially registered under the name: Society for preserving tradition, culture, art, tourism and ecology Petrus. Members of this Society are of different age and education. The Society consists of a singing group (ethno group), folklore club, literary club, art club, hiking club, a club for preparation of traditional dishes, nature conservation club and tourism club.

One of the most important tasks of this Society is to promote the ruins of the monasteries in the Crnica River Gorge, for which, before the beginning of the Society's work, few people knew. Members of the Society are organizing the actions of cleaning and arrange pathways leading to the monastery in the village. The work done by the Society so far has been mostly supported by the local residents and their support in the organization of various activities can be expected. The Society since 2010 has been organizing the art colony called Prayer at Petrus, which brings together artists from Paraćin, Čuprija, Jagodina, Kruševac, Novi Sad.

The village Zabrega has most opportunities for the development of rural tourism. On the territory of this cadastral municipality, there is the largest number of cultural-historical monuments, monasteries and churches (10 sites, 3 of great significance). In the village, the following is located: five mills on the Crnica River, the medieval town Petrus, the Crnica River Canyon and mountainous areas. It is very attractive for hunting and sports-recreational tourism, since it has the playgrounds for different sports and a football stadium. Conceptual designs for landscaping include the construction of two pedestrian bridges across the Crnica River, making of treks-platforms on places that will allow free movement regardless the weather conditions, extension of pedestrian pathways, making of handles and pointers, places for rest.

United members of the local community and a number of donors want to restore these holy places, which is in close relation with their subjective feelings of belonging, origin and ancestral heritage. The Institute for the Protection of Cultural Monuments wants to maximize support and to finish what was started - to design the appropriate projects for the conservation and restoration of the complex and the site in a way that would enable their best presentation and use in an optimal way. The Institute for Nature Conservation of Serbia has valorized the area of the Crnica River Valley within the Study of the area protection of the Kučaj Mountains.

The revitalization programme of the Crnica River Valley includes the restoration of the churches and presentation of the sites, their linking with the pedestrian pathway for future use. The Study of the protection and restoration of the sites in the Crnica River Valley will provide answers to questions about the possibility of a future micro urban development and reuse, conservation and presentation of the entire assembly of facilities, connected by a unique environment with unspoilt nature.

Previous researches on the role of a local community in tourism development

Many studies about the role and importance of local communities in tourism development of rural areas were written in the last three decades. The necessity of educating the population about the benefits that would a local community have from tourism development was stated (Lerner et al., 2000, Breidenhann et al., 2004, Lee et al., 2008). Reed (1997), in her research, focused on explaining the effect of the power of different interest groups in the development of tourism in the village of Squamish, British Columbia, Canada. This study identifies the relations of power of various interest groups in tourism, proposing a conceptual framework, but not the mechanisms how to level the relations of power in the community.

Kovačević and Plaviša (2011) conducted the research aimed at determining the attitudes of the local population on the state and perspectives of development of sports-recreational tourism of Šajkaška, measures to be taken to activate the area in accordance with sustainable rural development, with the involvement of the local community.

In the context of the study of the role of the local community in tourism development, in the literature, the term CBT (community-based tourism) is mentioned, which focuses on the involvement of local communities in the planning and conservation of tourism development (Hall, 1996). Tourism as an industry depends on the involvement of local people, through their role of staff, entrepreneurs and influences on the mood of the tourists during their stay (Laws, 1995; Dann, 1996; Taylor and Davis, 1997; Cole, 1997). Jamala and Getz (1995) provide a theoretical framework of cooperation necessary in planning the development of local communities in tourist destinations. In their study, the propositions and initiatives to examine the application of the theory of interorganizational collaboration in the planning of tourist destinations, as well as the perspective of community involvement in tourism activities, were presented.

The experiences of the CBT point to the sustainable development, while improving the living conditions of the community, without compromising the environment. The goal of the CBT is multiplicative: conservation of natural and cultural resources, social and economic development and quality experiences of visitors (Hiwasaki, 2006). Okazaki (2008) believes that it is essential to separately analyze each community participation, power redistribution, association and social creativity. The benefits of tourism to the local community are not necessarily related to the strategy of participation and social opportunities (Simpson, 2008).

Hampton (2005), on the example of Borobodur on the island of Java in Indonesia, discussed the power, transfer of control from national and regional to the local level, role of local population in tourism. He explains the established relations in the local community,

local monumental heritage and structure of management in tourism. Blackstock (2005) gave a critical review of community-based tourism, on the example of the tourist destination Port Douglas in North Queensland, Australia. Bario case study shows how tourism is integrated with the community development and provides insight into some of the conditions that enable tourism to contribute to the local community development. Tourism in Bari, an isolated group of settlements on the island of Borneo, is interwoven with aspects of social and cultural development of the community. Tourism in Bari is integrated with economic and social life of the community, enabling them more of the income opportunities (Roger, 2009). Stewart and Draper (2009) showed the results of the research in communities in North Canada (Churchill, Manitoba, Cambridge Bay, Pond Inlet), based on the attitude of locals towards tourism development, noting that a key component of the research work was to determine the importance of tourism to the local community.

Research methodology

During the work on this study, different research methods and direct observation methods were applied in order to detect changes in this area due to the activity of the Society Petrus, and which have not been recorded in the literature so far. The interview and survey were used to determine whether the local population sees tourism as an opportunity for revitalization of the Crnica River Gorge (open and closed type of a survey was used).

The research was being conducted in order to determine whether there was enthusiasm of the local population for the activities, how much they were familiar with the operation of the Society Petrus, whether there was knowledge of the ruins of churches and monasteries in the Crnica River Gorge, what was their attitude towards the tourism development in the village Zabrega. The survey consisted of 11 questions, of which for the first 10 the offered answers "yes" or "no" were needed to be circled. On the last question, it was necessary to write an opinion.

The analysis of the main indicators in the first part of the study showed the sex and age structure of the respondents. Overall, there were 100 respondents, of which 48% were male and 52% were female. According to the census of 2011, in Zabrega lived 891 inhabitants².

Table 1. Age structure of the respondents.

age groups	15-30 years old	31-60 years old	older than 60
no. of respondents	25	52	23
% participation of respondents in the total no.	25	52	23

*data based on research

Of the total respondents, 30% are engaged in agriculture, and 70% in other activities. Data processing was performed in the software package for statistical data processing and analysis SPSS 20:00. In the data analysis, for the purpose of research, a descriptive statistical analysis and a T-test for independent samples were applied.

Research results

According to the authors Kline (1999), Georgie and Mallery (2003), the generally accepted rule to describe the internal consistency of the scale, using a Cronbach's alpha

² ***(2013). Families (data by settlements), book 12. *The Census of Population and Housing of 2011 in the Republic of Serbia*. Belgrade: The Statistical Office of the Republic of Serbia

coefficient (Cronbach's Alpha), in the range 0.6-0.7, is considered acceptable. For the purposes of this study, the scale the "Society Petrus and Tourism" with 10 items that measure the attitudes of the population relevant to the work was formed. In this study, the Cronbach's alpha coefficient had a value of 0.658, indicating that the scale has acceptable internal approval.

Table 2. Descriptive statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
knowledge of respondents about the existence of the Society Petrus	100	1	1	1	0
membership of respondents in the Society Petrus	100	1	2	1.79	0.409
knowledge of respondents about the activities of the Society Petrus	100	1	2	1.14	0.349
respondents' support to the activities of the Society Petrus	100	1	1	1	0
participation of respondents in the activities of the Society Petrus	100	1	2	1.73	0.446
knowledge of respondents on the ruins of monasteries and churches in the Crnica River Gorge	100	1	2	1.09	0.288
opinion of respondents about the impact of the Society Petrus on public knowledge of the monasteries and churches in the Crnica River Gorge	100	1	2	1.02	0.141
opinion of respondents about the impact of the churches and monasteries in the Crnica River Gorge on the development of tourism	100	1	2	1.04	0.197
interest of respondents to adjust the household to take tourists	100	1	2	1.26	0.441
benefit of respondents from potential providing services to tourists	100	1	2	1.24	0.429

* data based on research

Descriptive statistics found that the mean values of items ranging from 1 to 1.79. The lowest values (Mean=1) indicate that the respondents strongly agree with the statement set. Higher values indicate disagreement with the statement, considering that as the mean value of items is closer to the value 2, the disagreement is greater. The highest values have the items that are associated with the membership and activities of the society "Petrus" (1.79 and 1.73), which means that for these attitudes is the highest percentage of negative responses.

T-test determined whether there was a difference in the involvement of the respondents in the activities of the Society Petrus, depending on the sex of the respondents.

In the first part of the Table "Independent Samples Test", the results of the Levene test of equality of variance are presented, which show whether the variability of results by sex of respondents is equal. When the value of Sig. is greater than 0.05, the values calculated for the case of equal variance (assumed Equal variances) are valid. In this example, the level of significance of the Levene test is 0.972, which means that the assumption of equal variances was not violated.

The second part of the Table shows that the difference between the two groups is not significant, but random, because it was determined that the value was above the required limits and amounted to 0.986, from which it was concluded that there was no statistically significant difference between the mean values of the given statement among the respondents of different sex.

Table 3. T-test

		Levene's Test for Equality of Variances	t-test for Equality of Means							
			F	Sig.	t	df	Sig. (2- tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference
		Lower								Upper
Societal Status	Equal variances assumed	.001	.972	-.018	98	.986	-.002	.090	-.180	.177
	Equal variances not assumed			-.018	97.320	.986	-.002	.090	-.180	.177

* data based on research

The eleventh question was related to respondents' opinion on what should be done so that more people found out and visited the ruins of monasteries and churches in the Crnica River Gorge. Out of a total number of respondents (100), 76 respondents did not answer, and 24 respondents did. Ten respondents said that more work needed to be done on the promotion and marketing in the media, especially the Internet and television, seven respondents thought that the infrastructure should be build (reparation of roads, sewage systems, supporting facilities for tourists), two proposed financial assistance to the Society Petrus for its future work, and one respondent believed that more residents of Zabrega should be included in the Society Petrus, to organize visits of tourists, to make picnic area, to include this area in a bid of the Tourist organization of Serbia and to connect villages Sisevac , Zabrega and Popovac by roads.

During 2013, in the village Zabrega, the number of organized visits was significantly increased. Visitors were walking on the pathways in and around the village. In Zabrega, the fair Sveta Ognjena Marija (Holy Mary Tierra) was held, the village was visited by members of the Outdoor Club Spartan Warriors, whose main discipline was cycling. The members of this club, as part of the project "Inaccessible cities-fortresses and hermitages", visited the ruins of the fortifications Petrus and the Monastery of Sveti Jovan Glavosek (St. John Decapitator).

In the ethno house Milosavljević, the objects of over 120 years old have been presented. The family plans to start providing food and accommodation services. Above the ruins of the monastery Namasija, the pedestrian bridge and the metal stairs with handrails were made, which allowed crossing to the other side of the river, to the marked hiking treks. This has increased the number of pathways for visiting the ruins of churches and monasteries in the Crnica River Gorge. From the center of the village, where a tourist map was positioned, tourists can go downstream to the Monastery of Sveti Jovan Glavosek (St. John Decapitator) or go on ahead to Petruša. The pathways around the fortress Petrus were made, from the Monastery of Sveti Jovan Glavosek (St. John Decapitator) to Namasija,

towards Sisevac. The pathways vary in length: the shortest is 5 km, then 7 km, 14 km, and the pathway to Sisevac is 17 km long.

During the summer of 2013, at the Cultural Center of the village Zabrega, the exhibition of pictures from the past three art colonies was presented, and in the autumn, the third colony of the art photography "Sveta Gora Crnička" was held. In 2014, the exhibition of art photographs from the previous three colonies is planned to be held.

In order to facilitate the walking treks, the society "Petrus" owns and uses the maps of the Petruška Region from the Middle Ages, a topographic map of this area, the Austrian map from 1718, the sketches of all churches of the Petruška Region. The Society Petrus was also engaged in the preservation of folk songs and dances, as it was involved in the establishment of cultural-artistic ensembles. Cooperation of the Society Petrus with the local government and the Tourist Organization of Paraćin was not realized in 2013, so it can be concluded that, only thanks to the enthusiasm of the members of this Society, the ruins of churches and monasteries in the Crnica River Gorge are broken away from oblivion.

Conclusion

Due to the large number of ruins of the churches and monasteries in the Crnica River Gorge, this area is called Mala Sveta Gora (Little Mount Athos). Natural environment associated with the cultural wealth until recently has been familiar only to historians, architects, art historians and other scholars in these fields. Thanks to the initiative of residents of the village Zabrega, an interest in discovering neglected cultural assets emerges.

In the Regional Plan for special-purpose natural resource "Beljanica-Kučaj", the good suggestions on how this could be done are presented. By the programme "Opportunities for revitalization of the Crnica River valley", the Institute for the Protection of the Cultural Monuments of Kragujevac proposed the ideal reconstruction of several facilities and gave the proposal for their connection with the pathway that would encourage the development of tourism.

Based on the results of the conducted survey, it is concluded that the population is interested in tourism and providing services to tourists. In the village, there are still no households that would engage in this activity, so it is necessary to educate and inform them of the opportunities that the tourist activity brings. This would strengthen their economic power and raise awareness about the importance of the ruins of churches and monasteries with the natural environment.

Although the area is conducive to the development of several types of tourism, for the beginning, it should focus on a few key types: rural, eco-tourism, religious tourism and excursions. In order to implement all of the foregoing plans, it is necessary to include the professional staff in the field of culture, nature conservation and tourism, to plan activities for the development of tourism in the Crnica River Gorge, train the locals and help in providing services to tourists.

Reference

- Blackstock, K. (2005). A critical look at community based tourism. *Community Development Journal*, 40 (1), 39-49.
- Breidenhann, J. and Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas – vibrant hope or impossible dream? *Tourism Management*, 25(1), 71–79
- Брмболић, М. (2011). *Мала Света гора у клисури реке Црнице*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе
- George, D. and Mallery, P. (2003). *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference. 11.0 update (4thed.)*. Boston: Allyn & Bacon.
- Dann, G. (1996). People of tourist brochures. U Selwyn T. (ur.), *The Tourist Image: Myths and Myth Making in Tourism*. New York: John Wiley and Sons
- Jamala, T., Getz, D. (1995). Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 22 (1), 186–204.
- Kline, P. (1999). *The handbook of psychological testing (2nd ed.)*. London: Routledge Further Reading
- Кнежевић, Б. (1980). *Средњовековне цркве и манастири у долини Црнице*. Нови Сад: Матица српска
- Ковачевић, Б., Плавша, Ј. (2011). Ставови локалног становништва о креирању спортско-рекреативне туристичке понуде Шајкашке. *Гласник Српског географског друштва* 91 (3), 91-106.
- Laws, E. (1995). *Tourist Destination Management: Issues, Analysis and Policies*. New York: Routledge Topics for Tourism
- Lee, C. C. and Chang, C. P. (2008). Tourism development and economic growth: a closer look at panels. *Tourism Management*, 29 (1), 180-192.
- Lerner, M. and Haber, S. (2001). Performance factors of small tourism ventures: the interface of tourism, entrepreneurship and the environment. *Journal of Business Venturing*, 16 (1), 77-100.
- Николић, М. и Милосављевић, Р. (2000). *Забрега и Петрушка област*. Београд: Културно-просветна заједница Републике Србије
- Okazaki, E. (2008). A community-based tourism model: its conception and use. *Journal of Sustainable Tourism*, 16 (5), 511-529.
- Прокић, Р. (1986). *Средњовековна архитектура Петрушке области*. Крагујевац: Светлост, Београд: Завод за заштиту споменика културе
- Reed, M. (1997). Power relations and community-based tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 24 (3), 566-591.
- Roger, H. (2009). Tourism in Bario, Sarawak, Malaysia: A Case Study of Pro-poor Community-based Tourism Integrated into Community Development. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 14 (2), 125-135.
- Ruiz-Ballesteros, E. (2011). Social-ecological resilience and community-based tourism. An approach from Aqua Blanca, Ecuador. *Tourism Management*, 32 (3), 655-666.
- Simpson, M. (2008). Community benefit tourism initiatives – a conceptual oxymoron? *Tourism Management*, 29 (1), 1-18.
- Stewart, E. and Drapera, D. (2009). Reporting back research findings: a case study of community-based tourism research in northern Canada. *Journal of Ecotourism*, 8 (2), 128-143.
- Taylor, G. and Davis, D. (1997). The community show: a mythology of resident responsive tourism. U M.J. Stabler (ur.), *Tourism and Sustainability: Principles to Practice*. Wallingford: CAB International
- Hall, C. M. (1996). Introduction to Tourism in Australia: Impacts, Planning and Development. Melbourne: Addison, Wesley and Logman.
- Hampton, M. (2005). Heritage, Local Communities and Economic Development. *Annals of Tourism Research*, 32 (3), 735-759.
- Hiwasaki, I. (2006). Community-based tourism: a pathway to sustainability for Japan's protected areas. *Society and Natural Resources*, 19 (8), 675-692.
- Cole, S. (1997). Anthropologists, local communities and sustainable tourism development. U Stabler M.J. (ur.), *Tourism and Sustainability: Principles to Practice*, Wallingford: CAB International, 219-229.
- *** (2012). *Idejni projekat uređenja kompleksa oko manastira Sv. Jovan Glavosek – Kp. Br. 3008 i 2957/6 KO Zabrega*. Paraćin: Turistička organizacija opštine, Paraćin: Biro za projektovanje Megatron Studio

УЛОГА ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У РАЗВОЈУ ТУРИЗМА – CASE STUDY СЕЛО ЗАБРЕГА

МАРИЈА БЕЛИЋ¹, ЈОВАНА ВЕЉКОВИЋ¹, САЊА ПАВЛОВИЋ¹

¹Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/3, 11000 Београд, Србија

Сажетак: Радови и истраживања о улози локалне заједнице у развоју туризма руралних простора истичу значајност ставова становника о стању и перспективама ове делатности. У том контексту се у стручној литератури користи термин СВТ (community-based tourism), који подразумева укључивање локалних заједница и планирање туристичког развоја. Циљ рада је да се утврди утицај локалног становништва на покретање иницијативе за туристичко уређење села Забрега у општини Параћин, поготову сакралних објекта у клисури реке Црнице. Примењене су: метода непосредног посматрања, анализа, синтеза, интервју и анкета у којој су питања затвореног и отвореног типа. Резултати анкетног истраживања су обрађени у програмском пакету за статистичку обраду и анализу података SPSS 20.00. Константовано је да становништво има позитиван став о Друштву Петрус које је главни организатор активности када је реч о просперитету села Забрега и да је локална заједница заинтересована за ангажовање у туристичкој делатности, што показују и бројни практични примери.

Кључне речи: локална заједница, туризам, село, Забрега

Увод

Клисура реке Црнице је у западним обронцима Кучајских планина, у североисточном делу општине Параћин. Цркве и манастири у Малој Светој гори простиру се поред реке Црнице у атарима неколико села, али за туризам су најзначајнији објекти у атару села Забрега. Ово село представља окосницу за развој туризма у клисури, јер заузима централни положај у њој.

Насеље се простира у котлини на надморској висини од 240 m, а конфигурација терена у атару села Забрега је разноврсна, од најниже равничарске коте од 207 m, преко коте 237 m у Ораницама, до највише коте 741 m на Смрданској коси југоисточно од села Забреге (Николић М., Милосављевић Р., 2000).

У средњем веку за овај простор коришћен је назив Петрушка област, која је добила име по латинској речи петрус, што означава кршевити простор, са пуно разног стења (Николић М., Милосављевић Р., 2000). Петрушка област се први пут помиње у хрисовуљи цара Душана којом пустош петрушку дарује свом властелину Вукосаву. Касније је настало Петрушко властелинство, којим је господарила породица Вукославића. Војни и административни центар средњовековне Петрушке области у 14. и 15. веку била тврђава Петрус. За комплекс сакралних објеката у клисури реке Црнице у народним предањима очуван је назив Мала Света гора (Брмболић М., 2011). Овак комплекс, између осталих објеката, чине: манастир Сисојевац, са црквом посвећеној Преображењу, у подножју планине Кучај, црква III (Св. Арханђели или Св. Недеља), западно од Сисојевца. Неколико стотина метара низводно од цркве III, поред обале данашњег корита реке Црнице, налази се црква II (Кнежевић Б., 1980). Очувани темељи цркве I евидентирани су у атару села Забреге, удаљени неколико стотина метара низводно од цркве II (Прокић Р., 1986).

Манастир Намасија (црква Светог Николе) у народним предањима помиње се и под именом Намасиња или Манасиња. Помен овог манастира, код села Забреге, налази се у турским дефтерима из 16. века (Брмболић М., 2011). Црква Света Петка је у Забреги, на десној обали Црнице (Брмболић М., 2011). Тврђава Петрус је у средишњем делу клисуре. Манастир са црквом Светог Јована Главосека саграђен је у подножју тврђаве Петрус. Остаци Петруше, у народу познате под именом Пајсијевача, су низводно од манастира са црквом Светог Јована Главосека, на десној обали реке Црнице (Брмболић М., 2011). Остаци цркве познате под именом Краса

лоцирани су на левој обали реке Црнице, у атару села Буљана, а остаци цркве Светих арханђела у атару села Давидовца.

Најзначајнија организација која се бави уређењем и промоцијом остатака манастира и цркава у клисури Црнице је Друштво за неговање традиције, културу, уметност, туризам и екологију „Петрус”. Почело је са радом 1959. године под називом КУД МОДРИК Забрега. У саставу је имало фолклорну, драмску и музичку секцију, дувачки оркестар. Од тада је Друштво више пута у току сваке године приређивало приредбе. Од 1999. до 2009. године Друштво је паузирало са радом, а од 2009. године наставља са радом под именом Друштво за неговање традиције, културу и уметност ПЕТРУС Забрега. Од маја 2010. године званично се региструје под називом Друштво за неговање традиције, културу, уметност, туризам и екологију „Петрус”. Чланови овог друштва су различите старости и образовања. У свом саставу Друштво има певачку групу (етно група), фолклорну секцију, литерарну секцију, ликовну секцију, планинарску секцију, секцију за припрему традиционалних јела, секцију за заштиту природе, секцију за туризам.

Један од најбитнијих задатака овог друштва је промоција остатака манастира у клисури Црнице за које је, пре почетка рада друштва, мало ко знао. Чланови Друштва организују акције чишћења села и уређења стаза до манастира у селу. Досадашњи рад Друштва локални становници већином подржавају и од њих се може очекивати подршка при организацији различитих активности. Друштво од 2010. године организује ликовну колонију под називом „Молитва под Петрусом” која окупи уметнике из Параћина, Ћуприје, Јагодине, Крушевца, Новог Сада.

Село Забрега, има највише могућности за развој сеоског туризма. На територији ове Катастарске општине налази се највећи број културно-историјских споменика, манастира и црква (10 локалитета, 3 од великог значаја). У селу се налази пет воденица на Црници, средњевековни град Петрус, кањон реке Црнице и планински предели. Изузетно је атрактивно за ловни туризам као и спортско рекреативни, будући да има изграђене терене за мале спортове и фудбалски стадион. Идејна решења за уређење простора подразумевају изградњу два пешачка моста преко реке Црнице, израду стаза–платформи на местима која ће омогућити несметано кретање без обзира на временске услове, проширење пешачких стаза, израду рукохвата и путоказа, места за одмор.

Удружени чланови локалне заједнице и неколицина донатора желе да обнове ова света места, што је у чврстој вези са њиховим субјективним осећањима припадности места, порекла и наслеђа предака. Завод за заштиту споменика културе жели да их максимално подржи и да заврши оно што је започето – изради адекватне пројекте за конзервацију и рестаурацију комплекса и локалитета, на начин какав ће омогућити њихову најбољу презентацију и употребу на оптималан начин. Завод за заштиту природе Србије је валоризовао подручје долине реке Црнице у оквиру Студије заштите области Кучајских планина.

Програм ревитализације долине реке Црнице обухвата обнову цркава и презентацију локалитета, њихово повезивање пешачком стазом ради будућег коришћења. Студија заштите и обнове локалитета у долини реке Црнице ће обезбедити одговоре на питања о могућностима будућег микро урбаног развоја и поновне употребе, одржавања и презентовања читавог ансамбла објеката, које повезује јединствени амбијент са очуваном природом.

Претходна истраживања о улози локалне заједнице у развоју туризма

О улози и значају локалне заједнице у развоју туризма руралних простора, у последње три деценије, написани су бројни радови. Истакнута је неопходност

едукације становништва о користи које би локална заједница имала развојем туризма (Lerner, et al., 2000, Breidenhann, et. al., 2004, Lee, et al., 2008). Reed (1997) је своје истраживање усредредила на објашњење утицаја односа моћи различитих интересних група у развоју туризма, у насељу Squamish у Британској Колумбији, у Канади. Овај рад идентификује односе моћи различитих интересних група у туризму, предлажући концептуални оквир, али не и механизме како да односи моћи у заједници буду нивелисани.

Ковачевић и Плавша (2011) су обавили истраживање чији је циљ био утврђивање ставова локалног становништва о стању и перспективама развоја спортско-рекреативног туризма Шајкашке, мерама које би требало предузети да би се овај простор активирао у складу са руралним одрживим развојем, уз укључивање локалне заједнице.

У контексту изучавања улоге локалне заједнице у развоју туризма, у стручној литератури помиње се термин СВТ (community-based tourism), који се фокусира на укључивање домаћих заједница у планирање и одржавање туристичког развоја (Hall, 1996). Туризам као индустрија зависи од ангажмана локалног становништва, кроз његову улогу особља, предузетника и утицаја на расположење туриста током боравка (Laws, 1995; Dann, 1996; Taylor and Davis, 1997; Cole, 1997). Jamala и Getz (1995) дају теоријске оквире сарадње неопходне у планирању развоја локалних заједница у туристичким дестинацијама. У њиховом раду су представљене пропозиције и иницијативе за испитивање примене теорије интерорганизационе сарадње у планирању развоја туристичких дестинација, као и перспективе укључивања заједнице у туристичке активности.

Искуства СВТ указују на одрживи развој, при чему заједнице побољшавају животне услове, не угрожавајући окружење. Циљ СВТ је мултипликативан: конзервација природних и културних ресурса, социјални и економски развој и квалитетна искуства посетилаца (Hiwasaki, 2006). Okazaki (2008) сматра да је неопходно посебно анализирати учешће сваке заједнице, редистрибуцију моћи, удруживање и друштвену креативност. Бенефити од туризма локалној заједници нису неопходно повезани са стратегијом учешћа и друштвеним могућностима (Simpson, 2008).

Hampton (2005) је на примеру Borobodura на острву Јава у Индонезији дискутовао о моћи, премештању контроле са националног и регионалног на локални ниво, улози локалног становништва у туризму. Он објашњава устаљене односе у локалној заједници, локално споменичко наслеђе и структуру менаџмента у туризму. Blackstock (2005) је дала критички осврт на community-based tourism, на примеру туристичке дестинације Port Douglas, у North Queensland-у, у Аустралији. Барио студија случаја показује како је туризам интегрисан са развојем заједнице и пружа увид у неке од услова који омогућавају да туризам допринесе развоју локалне заједнице. Туризам у Барију, изолованој групи насеља на острву Борнео, испреплетан је са аспектима друштвеног и културног развоја заједница. Туризам у Барију се интегрише са економским и друштвеним животом заједница, омогућујући им више од доходних могућности (Roger, 2009). Stewarta и Drapera (2009) приказале су резултате истраживања у заједницама у северној Канади (Churchill, Manitoba, Cambridge Bay, Pond Inlet), заснованог на односу локалног становништва према развоју туризма, констатујући да су истраживања кључна компонента рада за утврђивање значаја туризма за локалне заједнице.

Методологија истраживања

Приликом израде рада примењене су различите: методе истраживања и непосредног посматрања – како би се уочиле промене на овом простору услед

деловања друштва „Петрус”, а које до сада нису забележене у литератури. Интервју и анкета су коришћене како би се утврдило да ли локално становништво доживљава туризам као могућност ревитализације клисуре Црнице (коришћен је отворен и затворен тип анкете).

Истраживање је вршено са циљем да се утврди да ли постоји ентузијазам локалног становништва за активности, колико је упознато са деловањем Друштва Петрус, да ли постоји сазнање о остацима цркава и манастира у клисури Црнице, какав став има по питању развоја туризма у селу Забрега. Анкета се састојала од 11 питања од којих је првих 10 било потребно заокружити понуђене одговоре да или не. На последње питање је било потребно написати мишљење.

Анализом основних показатеља у првом делу истраживања приказане су полна и старосна структура испитаника. Укупно је било 100 испитаника од којих 48% су чинили мушкарци, а 52% чиниле жене. По попису 2011. године у Забреги је живео 891 становник³.

Табела 1. Старосна структура испитаника

Од укупног броја испитаних, 30% се бави пољопривредом, а 70% осталим делатностима.

Обрада прикупљених података извршена је у програмском пакету за статистичку обраду и анализу података SPSS 20.00. У анализи података, у циљу истраживања, примењени су дескриптивна статистичка анализа и Т-тест за независне узорке.

Резултати истраживања

Према ауторима Kline (1999), Georgie и Mallery (2003), опште прихваћено правило за описивање интерне конзистентности скале, користећи Кронбах алфа коефицијент (Cronbach's Alpha), у распону 0,6–0,7 сматра се прихватљивим. За потребе овог рада формирана је скала „Друштво Петрус и туризам” са 10 ставки које мере ставове становништва релевантне за рад. У овој студији Кронбах алфа коефицијент имао је вредност 0,658, што указује да скала има прихватљиву унутрашњу сагласност.

Табела 2. Дескриптивна статистика

Дескриптивном статистиком је утврђено да средње вредности ајтема варирају од 1 до 1,79. Најниже вредности (Mean=1) указују на потпуно слагање испитаника са постављеном тврдњом. Веће вредности указују на неслагање са тврдњом, с тим да што је средња вредност ајтема ближа вредности 2, неслагање је веће. Највише вредности имају ајтеми који су повезани са чланством и активностима у Друштву Петрус (1,79 и 1,73), што значи да је код ових ставова највећи проценат негативних одговора.

Т-тестом је утврђено да ли постоји разлика у ангажованости испитаника у активностима Друштва Петрус, у зависности од пола испитаника.

Табела 3. Т-тест

У првом делу табеле Independent Samples Test дати су резултати Левенеовог теста једнакости варијансе, који показује да ли је једнака променљивост резултата према полу испитаника. Када је величина Sig. већа од 0,05 валидне су вредности

³ ***(2013). Породице (подаци по насељима), књига 12. У *Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији*. Београд: Републички завод за статистику

израчунате за случај једнаких варијанси (Equal variances assumed). У овом примеру ниво значајности Левенеовог теста је 0,972, што значи да претпоставка о једнакости варијанси није била нарушена.

Други део табеле показује да разлика између две групе испитаника није значајна, већ случајна, јер је утврђено да је величина изнад захтеване граничне вредности и износи 0,986, из чега се закључује да не постоји статистички значајна разлика између средњих вредности дате тврдње, међу испитаницима различитог пола.

Једанаесто питање се односило на мишљење испитаника о томе шта треба урадити како би већи број људи сазнао и посетио остатке манастира и цркава у клисури Црнице. О укупног броја испитаника (100), 76 испитаника није дало одговор, а 24 испитаника јесте. Десет испитаника је одговорило да треба више радити на промоцији и маркетингу у медијима, нарочито на интернету и телевизији, седам испитаника сматра да треба изградити инфраструктуру (уредити путеве, канализацију, пратеће садржаје за боравак туриста), два предлажу финансијску помоћ Друштву Петрус да би и убудуће функционисало, а по један испитаник сматра да треба укључити што више становника Забреге у Друштво Петрус, организовати посете туриста, направити излетиште, укључити овај простор у понуду Туристичке организације Србије и спојити путевима села Сисевац, Забрега и Поповац.

Током 2013. године у селу Забрега се значајно повећао број организованих посета. Посетиоци су се кретали стазама у селу и око села. У Забреги је одржан Сабор „Света Огњена Марија“, село су посетили чланови Outdoor клуба Spartan Warriors, чија је основна дисциплина циклотуризам. Чланови овог клуба су, у оквиру пројекта „Неприступачни градови-тврђаве и испоснице“, обишли остатке утврђења Петрус и манастира Свети Јован Главосек.

У етно кући Милосављевић су презентовани предмети стари преко 120 година. Ова породица планира да почне са пружањем услуге исхране и смештаја. Изнад остатака манастира Намасија направљени су пешачки мост и металне степеннице са рукохватима, чиме је омогућено прелажење на другу страну реке, до обележене планинарске стазе. Овим је повећан број стаза за обилазак остатака цркава и манастира у клисури Црнице. Од центра села, где је постављена туристичка карта може се ићи низводно до манастира Светог Јована Главосека или продужити до Петруше. Направљене су стазе око тврђаве Петрус, од манастира Светог Јована Главосека до Намасије, према Сисевцу. Стазе су различите дужине: најкраћа је 5 km, затим 7 km, 14 km, а стаза до Сисевца 17 km.

Током лета 2013. године у Културном центру села Забреге је одржана изложба слика са претходне три ликовне колоније, а у јесен трећа колонија уметничке фотографије „Света Гора црничка“. У 2014. години планирана је изложба уметничких фотографија са три претходне колоније.

Како би се обилазак стаза олакшао, Друштво Петрус поседује и користи карте Петрушке области из средњег века, топографску карту овог простора, аустријску карту из 1718. године, скице свих цркава Петрушке области. Друштво Петрус је било ангажовано и на очувању народне песме и игре, јер је учествовало у оснивању културно-уметничких ансамбала. Сарадња Друштва Петрус са локалном самоуправом и Туристичком организацијом Параћин није реализована у 2013. години, тако да се може констатовати да само захваљујући ентузијазму чланова овог друштва остаци цркава и манастира у клисури Црнице су отргнути од заборава.

Закључак

Због великог броја остатака цркава и манастира у клисури реке Црнице ова област носи назив Мала Света гора. Природни амбијент удружен са културним богатством до недавно је био познат само историчарима, архитектама, историчарима

уметности и осталим научницима из ових области. Захваљујући иницијативи становика села Забреге, настаје интересовање за откривањем запостављених културних добара.

У Просторном плану посебне намене природног добра „Бељаница–Кучај” приказани су добри предлози како би се то могло чинити. Програмом „Могућности ревитализације долине реке Црнице” Завод за заштиту културе Крагујевац предложио је идеалне реконструкције за неколико објеката и дао предлог за њихово повезивање стазом која би подстакла развој туризма.

На основу резултата спроведеног анкетног истраживања закључује се да је становништво заинтересовано за бављење туризмом и пружање услуга туристима. У селу за сада не постоје домаћинства која би се тиме бавила, па је потребно спровести едукацију и упознати их са могућностима које доноси туристичка делатност. Тиме би се ојачала њихова економска моћ и подигла свест о значају остатака цркава и манастира са природним окружењем.

Иако простор погодује развоју више врста туризма, за почетак би га требало усмерити на неколико кључних: сеоски, екотуризам, верски туризам и излетнички туризам. Како би се сви напред изнети планови реализовали, потребно је укључити стручне кадрове из области културе, заштите природе и туризма, који би планирали активности за развој туризма у клисури Црнице, обучили локално становништво и помогли у услуживању туриста.

Литература

Литературу видети на страни 8.